

Vraket vid Högskär

Marinarkeologiska undersökningar
1986 - 89
av Mats Eriksson och Johan Rönby

På tio meters djup vid Högskär i Södermanlands skärgård ligger resterna av ett stort skepp. Fartyget förläste troligtvis i en sydlig storm någon gång under första hälften av 1700-talet. Genom undersökningar försöker nu unga marinarkeologer och dykare lösa gåtorna kring det stora skeppet.

På 1960-talet fann dykaren Stig Gustafson vraket på 10 meters djup. Vrakdelarna låg spridda över ett stort område. För och akterstävén liksom delar av styrbordssidan var fortfarande bevarade. Lasten låg kvar midskepps.

Sedan 1986 har dykarklubbarna SDK Aquatic och Baltic Divers tillsammans med Stockholms universitet utfört marinarkeologiska undersökningar på vraket. Målsättningen för projektet har varit att placera skeppet i det samhälleliga sammanhang där det hörde hemma.

Skeppet

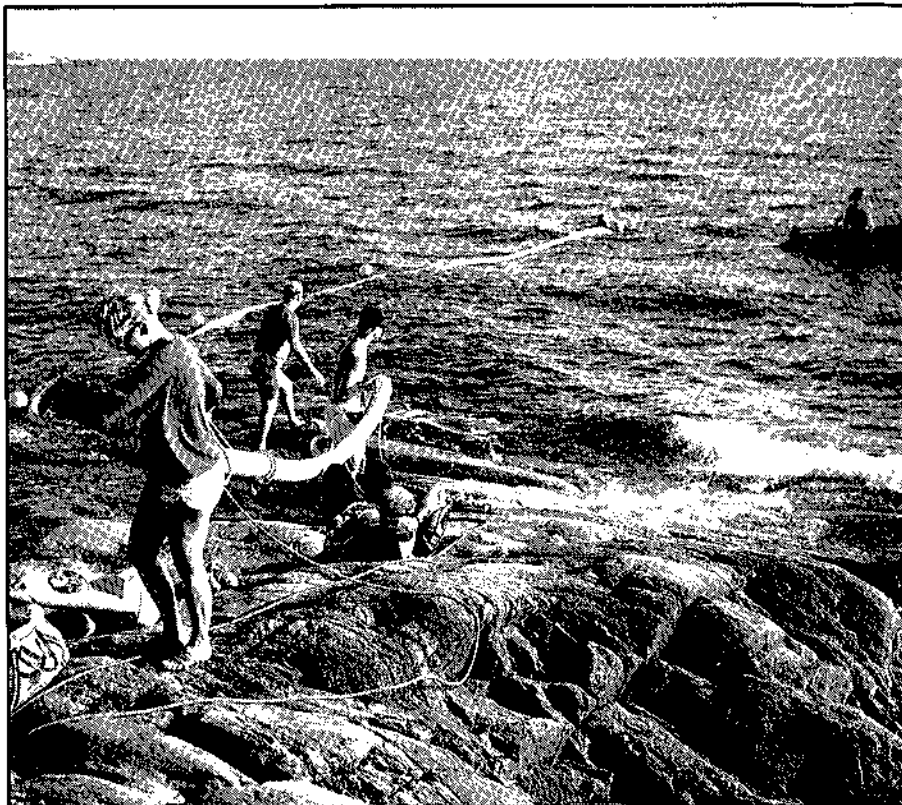
Under slutet av medeltiden utvecklades de stora segelskeppen i Europa. De var tre- eller fyrmastade fartyg kapabla att föra stora laster. De stora segelskeppen spelade en viktig roll för den internationella handelns utveckling under flera hundra år.

En av de viktigaste skeppstyperna under 1600-talet och 1700-talets början var i europeiska vatten den holländska flöjten. Det var ett långsträckt, rundgat-tat och flatbottnat skepp som var både lastdrygt och lättmanövrerat.

Högskärskeppet var ett för den tiden ganska stort fartyg. Längden var närmare 40 meter och bredden cirka nio meter. Skeppet har varit tremastat. På framsidan av förstäven, som är kraftig och svagt böjd i formen, sitter ett metallstycke som kan vara rester av en galjon. Aktern förefaller att ha varit rundgattad. Konstruktionen tyder på att vraket vid Högskär kan vara resterna av ett flöjtskepp.

Utrustning och last

Högskärskeppet bör ha haft en besättning på runt 20 man. Kaptenen hade sin kajuta akteröver. Från hans utrustning hör troligtvis de föremål

Tv placeras mammutsgen ut.

av blåvit fajans som hittades på vraket.

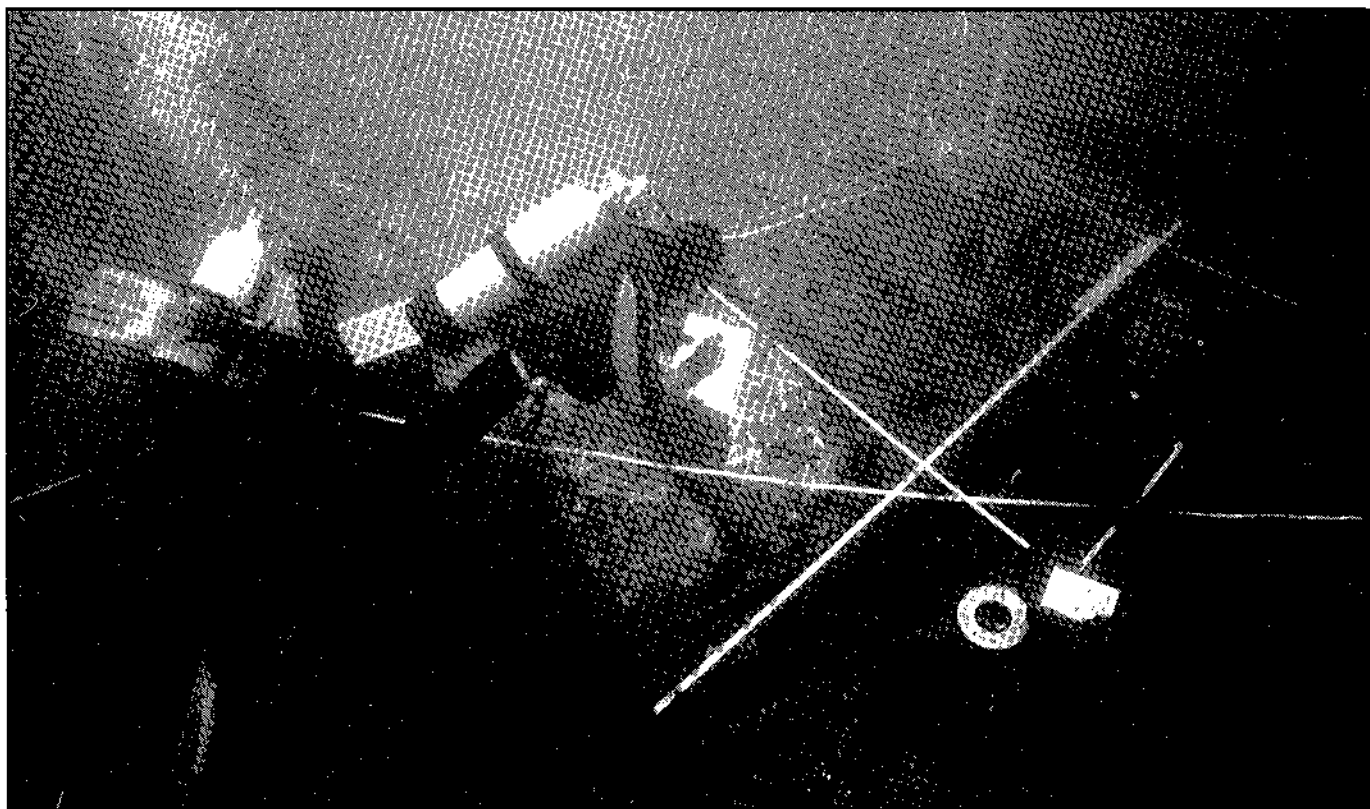
Även det två små vinglas som påträffades kan ha tillhört kaptenen. Kanske användes tallrikarna och glasen när han superade med någon av redarna eller med betydelsefulla passagerare.

Matlagningen ombord skedde i kabyssen. Detta utrymme var klätt med tegel för att minska brandrisken. De flesta av lergodskärnen som påträffats tillhörde säkert köksutrustningen. Maten var salt och enahanda, och man hade ständiga problem med skadedjur. Salta köttstycken lät man därför släpa efter skeppet ett tag innan de kunde tillagas! Av de enkla besättningsmännens utrustning är inte mycket bevarat. De gick klädda i kraftiga yllekläder och åt sin mat på trättallrikar med en kniv. En sko som tillhört en besättningsman har dock påträffats. Att "supa tobak" var en utbredd vana bland sjöfolk på 1700-talet. Flera fragment av kritpipor har återfunnits.

Även handelsfartyg var ofta bestyckade på 1600- och 1700-talet. Man erhöll skattelättnader från staten om skeppen i orostider kunde fungera även som krigsskepp. På Högskärskeppet har en kanon hittats. Denna är av järn och cirka 1,5 meter lång. Ett 20-tal kanonkulor är även återfunna, samt rester av en mindre laggtunna full av små blyhagel. Ett sk stånglod hör också till fynden. Lodet består av två kulor förenade med en stång. Denna projektil snurade i luften och kunde ställa till med stor skada i fiendens rigg.

Mitt i vraket ligger resterna av minst 37 stora tunnor innehållande kalk. Detta användes under 1700-talet till murbruk vid hus- och befästningsbyggen, men även inom järnframställningen var kalk nödvändigt. Framställningen av kalk ur kalksten i brännugnar tog några dagar i anspråk och krävde mycket bränsle.

Den färdiga produkten, osläckt kalk, fick man handskas försiktigt med. Särskilt ombord på ett skepp.

På millimeterrutat papper förs alla uppgifter om vrakets storlek och position in. Huvudsakliga hjälpmedel - måttband och tumstock.

Kontakten med vatten fick nämligen kalken att svälla och avge stark värme.

Längs sidorna av kalklasten ligger även stångjärn. Järnen är smala och upp till fyra meter långa. Järn har en lång historia som en viktig svensk exportprodukt. År 1750 utgjorde Sveriges produktion av stångjärn hela 85 procent av världproduktionen. Den främsta importören av svenskt järn var England. Invandrade tyska och belgiska bergsmän förbättrade produktionsmetoderna under 1600-talet. Disciplinen och arbetsförhållandena på de auktoritärt styrda järnbruken var dock ofta hårda för arbetarna.

Undersökningarna

Sedan 1986 har under sommarmånaderna flera undersökningsetapper genomförts på vraket. Som mest har ett 20-tal personer varit förlagda i ett enkelt tältläger på ön, strax intill vrakplatsen. Ett bastält har utgjort

undersökningarnas medelpunkt. Här har rit- och skrivarbeten utförts, liksom matlagning och genomgångar för dykarna.

Fynden har dokumenterats och nummerats direkt när de kommit upp ur vattnet. På kvällen när myggen blivit alltför svåra vid tälten har lägerelden på strandklippan ovanför vraket varit den givna samlingspunkten.

De marinarkeologiska undersökningarna har bland annat inriktats på en uppmätning av fartygets skrov. Dykarna har använt sig av vanliga måttband och tumstockar och skrivit ned resultaten med blyertspenna på vattenfast millimeterpapper.

Skeppets bevarade undre del är begravd i sand och det har därför grävts ett schakt tvärs över skrovet för att nå ned till lasten. För en arkeolog är det mycket viktigt att kunna följa lager och skiftningar i det material som grävts ut. Under vatten blir detta ett problem eftersom partiklar virvlar upp och förstör

sikten. För att undvika detta har man på vraket använt en mammut-sug.

Det bottenmaterial som förts upp till ytan har sällats och på det viset har man kunnat tillvarata även mycket små fynd.

Undersökningarna på Högskärsvraket har varit ett spännande marinarkeologiskt äventyr som tillfört en mängd information om det innan helt okända vraket. Förhoppningsvis kan en fortsatt undersökning även passa in vraket i ett mera exakt historiskt sammanhang där även individer går att skönja.

Foto: Lars Törnblad

